

ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ

22 Ιουλίου 2017

ΝΑ ΚΟΙΤΑΣ ΚΑΙ ΝΑ ΒΛΕΠΕΙΣ

Μια γυναίκα πηγαίνει χρόνια στο αρβορέτο στην άλλη άκρη της Κωνσταντινούπολης μόνο και μόνο για να δει το δέντρο γκίνγκο. Και κάποια μέρα, ενώ περπατάει στη γειτονιά της, αντιλαμβάνεται: στη γωνία του δρόμου υπάρχουν τρία δέντρα γκίνγκο. Ήταν πάντα εκεί. Τόσο μεγάλη μπορεί να είναι η απόσταση ανάμεσα στο «κοιτάζω» και στο «βλέπω».

Στη μέση αυτής της συζήτησης κάθονται άνθρωποι από έξι διαφορετικές πειθαρχίες – σχεδιασμός παιχνιδιών, οικολογία σπηλαίων, αγροτική ποικιλομορφία, βοτανική εικονογράφηση, συστημική τέχνη και έρευνα εντόμων. Όλοι κοιτάζουν τη βιοποικιλότητα από διαφορετική θέση, αλλά συναντούν την ίδια ερώτηση: πόσο προσεκτικά πρέπει να κοιτάμε για να αντιληφθούμε αυτά που χάνουμε;

Μια παιδαγωγός βγάζει τα παιδιά στη φύση – όχι όμως για να τα «διδάξει», αλλά για να «παίξουν». Έχει σχεδιάσει ένα παιχνίδι με όνομα Κουτί Φυσικής Προσαρμογής: τέσσερις φορές τον χρόνο, ανά εποχή, οι άνθρωποι για πέντε εβδομάδες παρατηρούν τη φύση στη γειτονιά τους, συλλέγουν, φωτογραφίζουν. Έπειτα στέλνουν αυτά που βρήκαν σε «κρυφούς φίλους» σε άλλη πόλη – από την Κωνσταντινούπολη στην Ουρφό, από την Ουρφό στην Κωνσταντινούπολη. Συμμετέχουν τετρακόσιοι άνθρωποι. Χωρίς παιχνίδι δεν υπάρχει μάθηση. Όμως αυτό το παιχνίδι δεν έχει κανόνες: είναι μια διαδικασία ανοιχτή σε απρόσμενες ανακαλύψεις. Να βρεις το φθινόπωρο μια δαντέλα από φύλλα διδάσκει το φθινόπωρο. Όταν ένα παιδί αναγνωρίζει μια μυρωδιά, αισθάνεται την υφή ενός φύλλου, βλέπει το χρώμα ενός μανιταριού – αυτό δεν είναι εγκυκλοπαιδική γνώση, είναι σωματική γνώση.

«Χωρίς παιχνίδι δεν υπάρχει μάθηση.»

Από άλλο παράθυρο, ένας βοτανικός εικονογράφος λέει το ίδιο: το να βλέπεις διδάσκεται. Πάνω από είκοσι χρόνια εργάζεται για το έργο Χλωρίδα της Τουρκίας – ένα τεράστιο αρχείο είκοσι οκτώ τόμων με εννέα χιλιάδες εικονογραφήσεις. Κάθε σχέδιο συνδέεται με ένα δείγμα φυτολογίου· κάθε νεύρωση του φύλλου, κάθε πέταλο αποτυπώνεται με επιστημονική ακρίβεια. Η φωτογραφία δεν μπορεί να το κάνει αυτό· η εικονογράφηση μπορεί να κωδικοποιήσει την ταξινομική λεπτομέρεια. Αλλά το πιο όμορφο σε αυτή τη δουλειά αναδύεται ίσως στα εργαστήρια: δεν υπάρχει καμία προϋπόθεση, μπορεί να συμμετάσχει ο καθένας. Όποιος ζωγραφίζει ένα ρόδι αντιλαμβάνεται για πρώτη φορά την υφή στην επιφάνειά του. Οι άνθρωποι που βγαίνουν από το εργαστήριο ακουαρέλας λένε «τώρα βλέπω πράγματα που πριν δεν έβλεπα». Το ωραίο είναι ότι αυτό το έργο δεν έχει προϋπόθεση – δεν χρειάζεται ούτε να ξέρεις βοτανική ούτε να ζωγραφίζεις. Μόνο να κοιτάς, να κοιτάς με υπομονή. Να ακολουθείς τις νευρώσεις του πετάλου, να βλέπεις τις μεταβάσεις στις άκρες του χρώματος. Είναι ο εκδημοκρατισμός της εμπειρογνωμοσύνης.

Όμως το έργο της Χλωρίδας έχει και ένα παράδοξο. Είκοσι χρόνια εργασίας, ένα τεράστιο αρχείο είκοσι οκτώ τόμων – επιστημονικά κολοσσιαίο, αλλά ποιος θα το διαβάσει; Τεχνική γλώσσα, ταξινομική ορολογία, λατινικά ονόματα. Το έργο ανοίγει δρόμους στον επιστημονικό κόσμο αλλά δεν φτάνει στον άνθρωπο του δρόμου. Αυτή η ένταση – η γωνία ανάμεσα στη σχολαστική τεκμηρίωση και την ευρεία πρόσβαση – βρίσκεται στην καρδιά όλων των περιβαλλοντικών συζητήσεων. Υπάρχει και το πρόγραμμα ορχιδέας στην Κίνα: μπροστά στην υπερβολική κατανάλωση άγριων ορχιδέων, έχει ετοιμαστεί σε πέντε μεγάλους βοτανικούς κήπους μια περιοδική έκθεση. Εφαρμόστηκαν ερωτηματολόγια που μετρούν την αλλαγή συμπεριφοράς πριν και μετά την έκθεση. Η τέχνη μπορεί να είναι το ισχυρότερο εργαλείο για τη μεταφορά της γνώσης. Η τεκμηρίωση των ενδημικών φαρμακευτικών φυτών στο Νεπάλ ακολουθεί έναν παρόμοιο δρόμο: τα υλικά που ετοιμάζονται με

εικονογραφήσεις και κείμενα διανέμονται στις διάφορες περιοχές του Νεπάλ, αλλάζοντας τη ματιά του τοπικού πληθυσμού προς τα δικά του φυτά. Η γνώση αλλάζει τον τρόπο που κοιτάμε.

«Η διαφορά ανάμεσα στο «κοιτάζω» και στο «βλέπω» γεφυρώνεται με την προσοχή. Η προσοχή συντηρείται μόνο με τη χαρά.»

ΣΥΣΤΗΜΑ, ΟΡΙΑ, ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ

Εκτιμάται ότι στην Τουρκία υπάρχουν από σαράντα χιλιάδες έως τετρακόσιες χιλιάδες σπήλαια. Από αυτά μόνο χίλια έχουν ερευνηθεί. Ένας ζωολόγος αφηγείται πως στα είκοσι του χρόνια κατέβηκε στο δέκατο βαθύτερο σπήλαιο του κόσμου. Αίσθηση ανακάλυψης. Να μπει σε ένα μέρος που δεν έχει χαρτογραφηθεί, να δεις κάτι που κανείς δεν έχει δει. Όταν επιστρέφεις τριάντα χρόνια αργότερα στο ίδιο σπήλαιο, το κάστρο από άμμο που είχε αφήσει ένας εξερευνητής στέκει ακόμα άθικτο – το σπήλαιο παγώνει τον χρόνο.

Όμως το σπήλαιο είναι ταυτόχρονα ένα κλειστό οικοσύστημα. Όλα συνδέονται: οι νυχτερίδες κρέμονται στην οροφή, ο γκουάνο πέφτει στο δάπεδο, ο γκουάνο ταΐζει τα έντομα, τα έντομα τα βακτήρια, τα βακτήρια το χώμα. Μια αποικία – τριάντα χιλιάδες νυχτερίδες – τρώει τη νύχτα εκατομμύρια έντομα. Όταν αφαιρέσετε από εκεί τον γκουάνο, είναι σαν να ξεριζώνετε από τη ρίζα ένα κλειστό δάσος. Η αποκατάσταση παίρνει εκατό χρόνια, ίσως περισσότερα. Όμως ο γκουάνο διατίθεται στην αγορά ως «οργανικό λίπασμα»· τα σπήλαια εκμεταλλεύονται σαν να είναι ορυχεία.

Η γενετική ποικιλομορφία αποκτά εδώ κρίσιμη σημασία. Όταν αλλάξει το κλίμα, αυτό που θα επιβιώσει είναι ό,τι είναι ποικίλο – άτομα με διαφορετικό γενετικό εξοπλισμό μπορούν να προσαρμοστούν σε διαφορετικές συνθήκες. Ένας ομοιόμορφος πληθυσμός μπορεί να καταρρεύσει σε μια στενότητα. Ακόμα και η αναπαραγωγική βιολογία των νυχτερίδων το δείχνει: τα θηλυκά μπορούν να αποθηκεύσουν το σπέρμα όλο τον χειμώνα και να αυτογονιμοποιηθούν την άνοιξη· η γαλουχία, η μετανάστευση και η διαχείμαση τρέχουν ταυτόχρονα. Η φύση σχεδίασε την ποικιλομορφία όχι ως πολυτέλεια αλλά ως στρατηγική επιβίωσης. Η γενετική ποικιλομορφία είναι ασφάλεια: όταν αλλάζουν οι συνθήκες, μέσα από τους διαφορετικούς εξοπλισμούς του πληθυσμού αναδύεται ο πιο κατάλληλος. Η μονοκαλλιέργεια είναι σαν να ζεις χωρίς ασφάλεια – όσο όλα πάνε καλά, παραγωγική, στην πρώτη στενότητα, καταστροφή.

«Η βιοποικιλότητα είναι ένα σύστημα γνώσης. Όσο πιο πολλή είναι η ποικιλομορφία, τόσο περισσότερες απαντήσεις στη διαταραχή.»

Και αν η ίδια η ανθρώπινη παρέμβαση είναι διαταραχή; Ακόμα και να μπει σε ένα σπήλαιο βλέπει το οικοσύστημά του – ίχνη βημάτων, φως, αλλαγή θερμοκρασίας. Το όργανο αλλάζει τη δομή του χώματος. Ακόμα και η ζωγραφική ενός φυτού απαιτεί δείγμα. Κάθε παρέμβαση αφήνει ίχνος. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι μια συνειδητή παρέμβαση με τη μικρότερη δυνατή επίπτωση. Με αίσθημα συμπόνιας. Όταν μπαίνεις σε σπήλαιο, οργώνεις χωράφι, ζωγραφίζεις φυτό – γνωρίζοντας ότι το ίχνος θα μείνει, αλλά το να μην αφήσεις ίχνος δεν είναι επιλογή. Το να ζεις σημαίνει να παρεμβαίνεις.

Η γενετική δεξαμενή όλων των βοοειδών χολστίν έχει περιοριστεί σε εννέα ταύρους. Εννέα ταύροι – η βάση της γενετικής της αγελάδας γαλακτοπαραγωγής σε όλο τον κόσμο. Είναι η πιο εντυπωσιακή ένδειξη της βιομηχανικής ομοιομορφίας. Μία αρρώστια, μία γενετική αδυναμία μπορεί να καταρρεύσει όλο τον πληθυσμό. Η ίδια λογική ισχύει και για τους σπόρους, τα δάση, τα κοράλλια.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΟΜΟΡΦΙΑ

Το παγκόσμιο διατροφικό καθεστώς έχει στενέψει σε δέκα-δεκαπέντε βασικές καλλιέργειες. Οι τοπικές ποικιλίες χάνονται – όχι όμως για βιολογικούς λόγους, αλλά για οικονομικούς. Η αγορά θέλει τυπικό μέγεθος, τυπική όψη. Το μήλο γκράνι σμιθ είναι ίδιο σε όλο τον κόσμο· αλλά οι εκατοντάδες τοπικές ποικιλίες μήλου της Ανατολίας δεν φτάνουν στους πάγκους. Το αγγούρι Çengelköy είναι ουσιαστικά εξαφανισμένη ποικιλία· οι τελευταίοι σπόροι βρέθηκαν σε έναν ογδοντάχρονο κηπουρό αλλά είχαν ήδη «μολυνθεί» από γενετική διασταυρωμένη επικονίαση.

Ένας αγρότης σε ένα κτήμα εκατόν ογδόντα στρεμμάτων κάνει γεωργία με φυσικές μεθόδους. Σπόροι των προγόνων – που μεταδίδονται από γενιά σε γενιά, προσαρμοσμένοι σε εκείνο το χώμα, με ονόματα. Όμως το να ανιχνεύσεις αυτούς τους σπόρους είναι ντετεκτιβική δουλειά. Η ολλανδική «αλάνωτη μπάμια» πωλείται ως τοπική. Οι κατοχυρωμένες ποικιλίες φέρουν γενετικούς δείκτες· μόλις φυτευτούν, ο δείκτης παραμένει για γενιές. Η πρόσβαση στις τράπεζες σπόρων είναι περιορισμένη, οι θεσμικές πόρτες κλειστές. Το εμπόριο σπόρων μπορεί να θεωρηθεί έγκλημα. Θολώνει και η διαφορά ανάμεσα στη γενετική μηχανική και την κλασική βελτίωση: οι κατοχυρωμένοι σπόροι φέρουν δείκτες κυριότητας, μόλις φυτευτούν αυτό το ίχνος μένει για γενιές. Ο αγρότης χωρίς να το ξέρει χρησιμοποιεί γενετικό υλικό που ανήκει σε άλλον.

«Ο σπόρος δεν είναι απλώς φυτό, είναι φορέας γνώσης. Μέσα σε αυτόν τον σπόρο υπάρχει η εμπειρία γενεών – ποιο χώμα αγαπά, πότε φυτεύεται, πώς συγκομίζεται.»

Τα δίκτυα ανταλλαγής σπόρων ανάμεσα στις γυναίκες των χωριών είναι, στην πραγματικότητα, ένα ζωντανό σύστημα γνώσης. Κάθε γυναίκα φυλάει σπόρους από τον δικό της κήπο, τους ανταλλάσσει με τη γειτόνισσα, τους περνά στην κόρη της. Όταν αυτά τα δίκτυα κόβονται – όταν οι νέοι μεταναστεύουν από το χωριό, όταν τα σούπερ μάρκετ φτάνουν στο χωριό, όταν φτηναίνουν οι έτοιμοι σπόροι – δεν κόβεται μόνο η ποικιλία των φυτών, αλλά και το δίκτυο σχέσεων που κουβαλά αυτή την ποικιλία.

Η Τουρκία δεν έχει μια ολοκληρωμένη απογραφή των βρώσιμων φυτών της – μια πηγή σαν τη Χλωρίδα για τη γεωργική ποικιλομορφία δεν έχει ακόμα παραχθεί. Τα ινστιτούτα γεωργικής έρευνας έκαναν κάποτε αυτή τη δουλειά· σήμερα είτε έχουν κλείσει είτε τα αρχεία τους είναι κλειστά στην πρόσβαση. Γίνεται προσπάθεια να τεκμηριωθούν οι εξαφανιζόμενες τοπικές ποικιλίες φρούτων της Μούγλα, αλλά αυτό είναι η αντίσταση μιας κούφτας ανθρώπων απέναντι στην τυποποίηση της αγοράς.

ΚΑΡΥΔΙΕΣ ΚΑΙ ΟΝΕΙΡΑ

Στη Νοτιοανατολική Ανατολία κόβονται καρυδιές εκατό-διακοσίων χρόνων. Το ξύλο τους μετατρέπεται σε πλάκες καπλάμα – κοψιά τραπέζια φαγητού, έπιπλα γραφείου. Ένας καλλιτέχνης επισκέπτεται μια από αυτές τις βιομηχανίες: αποθήκη γεμάτη «πτύματα καρυδιάς». Σώζει τις πεταμένες ρίζες και τις μετατρέπει σε αντικείμενα τέχνης. Όμως η έκταση του ζητήματος είναι τρομακτική: με τον σημερινό ρυθμό, σε ένα-δύο χρόνια μπορεί να μην υπάρχουν καρυδιές στην περιοχή. Το ξηρό κλίμα δίνει στην καρυδιά πυκνή υφή που τη κάνει συγχρόνως πολύτιμη και εύθραυστη. Η ποιότητα του ξύλου της καρυδιάς είναι υψηλότερη στις ξηρές περιοχές – πιο πυκνά νερά, πιο όμορφο σχέδιο. Αυτή η ποιότητα την κάνει στόχο της βιομηχανίας: κοντάκια όπλων, φαρμακοβιομηχανία, πολυτελή έπιπλα. Όσο πιο γέρικο είναι το δέντρο, τόσο πιο πολύτιμο, αλλά τόσο πιο αναντικατάστατο.

Αυτός ο καλλιτέχνης πέρασε δεκαεπτά-δεκαοκτώ χρόνια σε ένα χωριό δώδεκα νοικοκυριών. Κτηνοτροφία, γνώση του χώματος, διαχείριση νερού, χτίσιμο τοίχου, κλάδεμα δέντρων, τυροκομία – όλα τα έμαθε ζώντας τα. Έπειτα μετακόμισε στην πόλη· ένιωσε «σαν να πήγε στον Άρη». Τώρα δεν μπορεί να ανακαλέσει εκείνη τη γνώση. Τα χέρια του πατέρα του φέρουν το ίχνος του μόχθου – τα δικά του είναι μαλακά. Αυτή η διαγραφή της γνώσης δεν αναστρέφεται, ακόμα κι αν ξαναρχίσει η πρακτική. Η σωματική γνώση – αυτή που θυμούνται τα χέρια, αναγνωρίζουν τα μάτια, ξέρουν οι πνεύμονες – δεν μαθαίνεται από βιβλία. Το να περάσεις δεκαοκτώ χρόνια σε ένα χωριό δώδεκα νοικοκυριών παράγει διαφορετική εμπειρογνωμοσύνη από το να περάσεις δεκαοκτώ χρόνια σε ένα πανεπιστήμιο. Και όταν η πρώτη χαθεί, η δεύτερη δεν μπορεί να την αναπληρώσει. Ζωγραφίζει δυστοπικές εικόνες της πόλης: διακόσια-τριακόσια κτίρια έχουν συγχωνευτεί σε μία μάζα, ούτε άνθρωπος υπάρχει, ούτε ζώο, ούτε χώμα. Είναι μια απόπειρα να ζωγραφίσει την αίσθηση της άφιξης στην Κωνσταντινούπολη – «σαν να πήγες στον Άρη».

«Όσο καλός κι αν είμαι, βλάπτω. Αλλά αν σιωπήσω, η βλάβη είναι μεγαλύτερη.»

Ζωγραφίζει φανταστικά έντομα – ανατομικά πειστικά αλλά ανύπαρκτα είδη. Ξεκινά από μακροφωτογραφίες πραγματικών εντόμων, αφομοιώνει τη λεπτομέρεια, τη μετασχηματίζει, τη συνθέτει εκ νέου. Ίσως, να βάλει φανταστικά είδη στη θέση εκείνων που θα χαθούν, να είναι μια μορφή πένθους. Υπάρχουν και δυστοπικές

εικόνες της πόλης: διακόσια-τριακόσια κτίρια συγχωνευμένα σε μία μάζα, ούτε άνθρωπος ούτε ζώο ούτε χύμα. Η εικόνα της άφιξης στην Κωνσταντινούπολη. Υπάρχει και ένα έργο για το μέλλον: ένας κατάλογος δειγμάτων είκοσι-τριάντα φανταστικών εντόμων μαζί με μυθοπλαστικές περιγραφές. Μια ανύπαρκτη φυσική ιστορία τεκμηριωμένη σαν αληθινή. Η απώλεια και η φαντασία, δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

ΠΟΙΚΙΛΟΜΟΡΦΙΑ ΣΤΟ ΠΙΑΤΟ ΜΑΣ

Γιατί πρέπει να προστατεύουμε τη βιοποικιλότητα; Η πιο απλή απάντηση είναι λειτουργική: τα ποικίλα συστήματα αντέχουν περισσότερο, τα ομοιόμορφα καταρρέουν. Στην ιστορία, κάθε μεγάλη πείνα ήταν αποτέλεσμα της μονοκαλλιέργειας. Όμως υπάρχει και ένα βαθύτερο ερώτημα: προστατεύουμε τη βιοποικιλότητα μόνο επειδή μας είναι χρήσιμη;

Το είδος του ανθρώπου είναι ένα τελευταίο δευτερόλεπτο στην εικοσιτετράωρη ιστορία της ζωής στη Γη. Όμως μέσα σε αυτό το δευτερόλεπτο ο ρυθμός εξαφάνισης των ειδών έχει φτάσει στο υψηλότερο επίπεδο που έχει παρατηρηθεί. Το αίσθημα ότι «ο κόσμος καταστρέφεται» είναι μια δυτική αγωνία: για τους αποικιοκρατημένους λαούς ο κόσμος τελείωσε ήδη πριν από πεντακόσια χρόνια. Ακόμα και οι άνθρωποι του Γκεμπεκλί Τεπέ θα ένιωθαν ότι ο κόσμος τους αλλάζει. Η αλλαγή είναι συνεχής· καινούργια είναι η ταχύτητα. Και η αγωνία για το «τέλος του κόσμου» βιώνεται πολύ διαφορετικά ανάλογα με τη γεωγραφία: αυτοί που σήμερα την εκφράζουν με τη δυνατώτερη φωνή είναι συνήθως οι τελευταίοι που θα την υποστούν.

«Ως ανθρωπότητα είμαστε ένα δευτερόλεπτο. Όμως σε αυτό το ένα δευτερόλεπτο σβήνουμε τη συσσωρευμένη γνώση δισεκατομμυρίων χρόνων.»

Και το παράδοξο: ο καλλιτέχνης που ζωγραφίζει ένα λουλούδι είναι κι αυτός παρεμβαίνων. Και ο ερευνητής που μπαίνει στο σπηλαίο. Και ο αγρότης που φυλάει σπόρους – κάνει επιλογή: τι θα κρατήσει, τι θα αφήσει. Δεν μπορούμε να κοιτάμε τη φύση «από έξω», γιατί είμαστε μέσα στο σύστημα. Το μόνο που μπορούμε είναι να έχουμε συνείδηση αυτής της παρέμβασης. Όχι ενοχή, αλλά συνειδητοποίηση.

Το ζήτημα των δικαιωμάτων διευρύνεται: δικαιώματα των παιδιών της Συρίας, δικαιώματα των ζώων, δικαιώματα του νερού, δικαιώματα του χώματος. Όταν χρησιμοποιούμε τη γλώσσα των δικαιωμάτων, χτίζουμε στην ουσία μια ηθική σχέση – αποδίδουμε στο μη ανθρώπινο προσωπικότητα, δραστικότητα. Είναι μια προβολή, ναι· αλλά μια προβολή με πραγματικές συνέπειες. Όταν αποδίδεις «δικαίωμα» σε ένα ρέμα, δημιουργείς νομικό έδαφος για την προστασία του. Ο Έντουαρντ Ο. Γουίλσον προτείνει να προστατευτεί το μισό της Γης, ενώ η Έμμα Μάρρις υποστηρίζει ότι αυτό δημιουργεί μια ψευδή διάκριση που αποκόπτει τον άνθρωπο από τη φύση. Ίσως έχουν δίκιο και οι δύο: να προστατεύουμε και το μακρινό, και να γνωρίζουμε τη γειτονική φύση – το γκίνγκο στη γειτονιά σου.

ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΣΥΝΕΣ, ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΙ ΟΝΕΙΡΑ

Ένα τερράριο – ένας μικρός κόσμος που ζει μέσα σε ένα κλειστό γυάλινο βάζο – μοιάζει με μινιατούρα σπηλαίου. Το φυτό μέσα παράγει τη δική του υγρασία, αναπνέει το δικό του οξυγόνο, κλείνει τον δικό του κύκλο. Αλλά όταν ανοίγει το καπάκι, χαλάει η ισορροπία. Όταν αλλάζει η κλίμακα, αλλάζει και αυτό που φαίνεται: στη μικροκλίμακα η διακλάδωση μιας νεύρωσης φύλλου ακολουθεί τον ίδιο σχηματισμό με τη διακλάδωση ενός δέλτα ποταμού στη μακροκλίμακα. Ανάμεσα στη μεταβλητότητα των βιομηχανικών προϊόντων και τη βιολογική ποικιλομορφία υπάρχει επίσης ένας τέτοιος καθρέφτης. Η διαφορά, σε κάθε κλίμακα, είναι θεμελιώδης ιδιότητα του συστήματος. Ένας μπλόγκερ προσπαθεί να μεταφέρει την εξέλιξη των φυτών σε γλώσσα που δεν απαιτεί εμπειρογνωμοσύνη – γιατί υπάρχουν τρύπες στο φύλλο της μονστέρας, πώς αναπαράγονται τα φυτά, πώς δουλεύει το τερράριο. Να γεφυρώσει την έρευνα με την αφήγηση, να κρατήσει την επιστημονική ακρίβεια και ταυτόχρονα να ενθουσιάσει τους ανθρώπους. Παράγει καλλιτεχνικά έργα όπου τα ζώα και τα αντικείμενα χρησιμοποιούνται ως «δρώντες» που απομακρύνουν τα καθημερινά τελετουργικά – για να γίνει ορατό το οικείο.

Και πού στέκει εδώ η εμπειρογνωμοσύνη; Μια Χλωρίδα είκοσι οκτώ τόμων, εννέα χιλιάδες εικονογραφήσεις – είναι έργο εμπειρογνομόνων. Αλλά και η συμμετέχουσα του εργαστηρίου, που πραγματικά είδε για πρώτη φορά

ένα ρόδι, είναι κι αυτή εμπειρογνώμων, εμπειρογνώμων της δικής της εμπειρίας. Και το παιδί που αναγνωρίζει το μανιτάρι από τη μυρωδιά είναι κι αυτό μια εμπειρογνώμοσύνη. Το ζήτημα δεν είναι να διαχωρίσουμε αυτές τις εμπειρογνώμοσύνες, αλλά να τις συνδέσουμε.

«Ανάμεσα στο πώς αναγνωρίζει ένα παιδί τη μυρωδιά ενός φύλλου και στο πώς ορίζει το είδος ένας βοτανικός δεν υπάρχει ιεραρχία αλλά συνέχεια.»

Το Titan Arum — το μεγαλύτερο λουλούδι στον κόσμο — μυρίζει σαν ψοφίμι. Επειδή για την επικονίαση πρέπει να προσελκύσει μύγες του ψοφιμιού. Στη φωτογραφία είναι υπέροχο· να σταθείς δίπλα του είναι αδύνατο. Ρομαντικοποιούμε τη φύση αλλά η φύση δεν είναι ρομαντική· είναι λειτουργική. Το χάσμα ανάμεσα στους ινσταγκραμικούς κήπους και τα πραγματικά χωράφια βρίσκεται και στην καρδιά της συζήτησης για τη βιοποικιλότητα.

Και ίσως η πιο εντυπωσιακή διαφορά είναι αυτή: το χάσμα ανάμεσα στη ματιά κάποιου που έχει ζήσει στο χωριό το βάρος του μόχθου και στη ματιά κάποιου που βλέπει στην πόλη ντοκιμαντέρ φύσης. Ο πρώτος ξέρει ότι η δουλειά του χώματος είναι πολύ βαριά, το να ζεις με ζώα πολύ δύσκολο. Ο δεύτερος ξέρει ότι η πρασινάδα είναι όμορφη, η φύση γαληνεύει. Και οι δύο έχουν δίκιο· αλλά το να μεταφράζεις ανάμεσά τους — όπως ακριβώς και στη συζήτηση για το νερό — είναι ίσως η πιο δύσκολη δουλειά. Το να ζεις στην ύπαιθρο δεν είναι ρομαντικό· να χρησιμοποιείς μηχανές, να ψεκάζεις, να παλεύεις με προβλήματα υποδομής, να φθείρεις το σώμα. Το να ονειρεύεσαι πράσινο χωρίς να βλέπεις αυτή την πραγματικότητα είναι εύκολη λύση. Όμως και μέσα σε αυτά τα όνειρα υπάρχει μια αλήθεια: να επιθυμείς αυτό που έχεις χάσει σημαίνει, τουλάχιστον, ότι έχεις συνείδηση της απώλειας.

Η πληθυσμιακή πίεση απαιτεί υποδομές — δρόμους, ξενοδοχεία, φράγματα. Δεν είναι συνωμοσία· είναι λειτουργικό αποτέλεσμα της μετανάστευσης. Αλλά καταστρέφει ένα αναντικατάστατο τοπίο. Η μεταμόρφωση της Κοιλιάδας του Çoruh το δείχνει: η ζήτηση για τουρισμό και κατοικία σβήνει τη μοναδικότητα της κοιλάδας.

Τα γκίνγκο ήταν πάντα εκεί. Όσο μαθαίνουμε να κοιτάμε, θα βλέπουμε. Όμως δεν αρκεί να βλέπεις· πρέπει και να αγγίζεις, και να μυρίζεις, και να παίζεις, και να χάνεις, και να πενθείς. Η βιοποικιλότητα είναι η ίδια η ζωή. Και η ζωή περιλαμβάνει το παιχνίδι, την ανακάλυψη, την απώλεια, το πένθος και το ξεκίνημα από την αρχή. Το κάστρο από άμμο στο σπήλαιο μπορεί να σταθεί τριάντα χρόνια χωρίς να καταρρεύσει· αλλά έξω, στον δικό μας κόσμο, τίποτα δεν περιμένει. Ούτε οι σπόροι, ούτε οι καρυδιές, ούτε οι αποικίες των νυχτερίδων, ούτε η γνώση των γυναικών των χωριών. Έχουμε χρόνο; Δεν ξέρουμε. Όμως μπορούμε να αρχίσουμε να κοιτάμε — να κοιτάμε αληθινά.